

ским материјалом и антропои-
да који су делом људи, а делом
нешто друго.

Онда ће морати поново да
се постави питање: „Да ли та-
ква створења имају душу?“ На
то питање само Бог може да од-
говори: Бог из чијих смо руку

самовољно приграбили моћ да
створимо сопствену палу слику.

Изворник: John Breck, „Will Human
Clones Have Souls?“, www.oca.org

Превод са енглеској:
Маријана Петровић

БЕЛЕШКЕ О ИКОНОГРАФИЈИ КРШТЕЊА ГОСПОДЊЕГ У ВИЗАНТИЈИ И ДРЕВНОЈ РУСИЈИ

Светлана Н. Липатова

Богојављење – један од нај-
древнијих празника хришћан-
ског календара, првобитно је чи-
нио са Рођењем Христовим једно
славље, прослављајући Овапло-
ћење Слова и почетак Његовог
земног домостроја. Од IV века
ови догађаји почињу да се пра-
знују раздвојено, али у црквеним
службама на Рођење и Крштење
Христово је много тога заједнич-
ког. Обема празницима претхо-
ди претпразништво, а у времену
међу њима одсуствује пост. Ли-
ковне представе Богојављења,
које се појављују у првим веко-
вима хришћанства, представљају
не толико Крштење Спаситеља у
Јордану од Јована Претече, ко-

лико, пре свега, јављање свету
Оваплоћеног Сина Божијег као
једног од Лица Свете Тројице, о
којем сведочи Отац, и Свети Дух
који је сишао на Христа у виду
голуба. О томе говори химногра-
фија празника: *У Јордану крште-
ћи Тебе, Господе, Тројично јави се
поклоњење.* (тропар празника).

У ранохришћанским споме-
ницима IV–V века, као што су
ампула из Монце, мозаици из
баптистеријума у Равени, прика-
зи на трону архиепископа Мак-
симијана,... Христос се изобра-
жава као безбради младић, кога
крштава Претеча. Међутим, убу-
дуће, према црквеном предању,
свеопшту распрострањеност сти-
че изображавање Крштења Спа-
ситеља у одраслом добу.

Мада је за главни извор ико-
нографије догађаја сматрано Је-
ванђеље, на чијем сведочанству
су се заснивали и описи Крштења
у апокрифима, слике Богојавље-
ња садрже елементе који нису
засновани на приповести светих
јеванђелиста. Тако, следејући ан-
тичким техникама изображава-

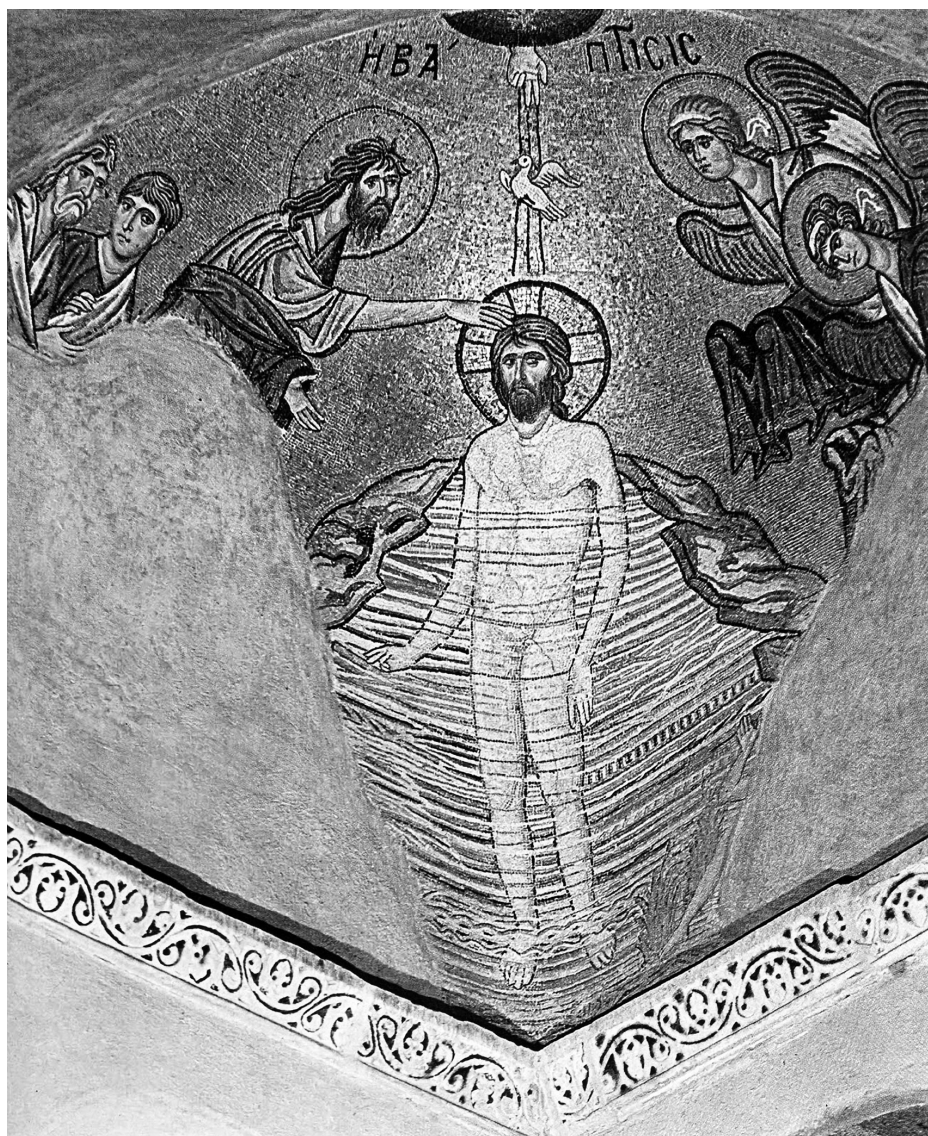
Слика 1: Крштење Христово, мозаик у куполи аријанске крстионице у Равени, 493–526. г.

ња, у сцени Крштења уметници су поставили персонификацију реке Јордан у виду седокосог старца који седи на обали (као нпр. на мозаику куполе аријанског баптистеријума) или се налази у самој реци са персонификацијом мора, у виду пливајуће жене. Ова изображења заснивају се на тексту псалма: *Море виде и побеге, Јордан се обраћи напшраї*. (Пс. 113, 3). Н. Б. Покровски објаснио је везу илустрације текста псалма са изображењем Крштења, тако да ове речи указују на старозаветни прелаз Јевреја кроз Црвено море; овај догађај се и у Новом Завету (1 Кор. 10, 1–2) и светоотачкој литератури разуме

као пророчко указивање на Крштење. Сходно овом тумачењу, стих псалма био је пренесен у химнографију празника.¹

Поред тога, Јеванђеља нам не саопштавају ништа о присуству анђела при Господњем Крштењу, иако су њихове фигуре, од VII–VIII века, увек изображаване како стоје наспрам Св. Јована Претече на обали Јордана, тежећи да заузму десну страну композиције. Број анђела може бити различит. Најзаступљенија су три анђела, приклоњена ка Христу, који као примаоци из купељи

¹ Н. В. Покровский, *Евангелие в памятниках иконографии*, Москва 2001, стр. 277.

Слика 2: Крштење Христово, мозаик у Цркви Успенија Богоматере, Дафни, друга половина XI в.

држе платна на рукама. Постоје и друге варијанте. У минијатури из рукописа *Беседа Св. Григорија Назијанзина* (XI век, Историјски музеј у Москви) два ангела слећу ка Христу са небеса.

Изнад воде у којој стоји Спаситељ, у древним временима изображавао се део неба, из којег ка Христу нисходи голуб – символ Светога Духа – и зраци „тројичне светлости“. У многим споме-

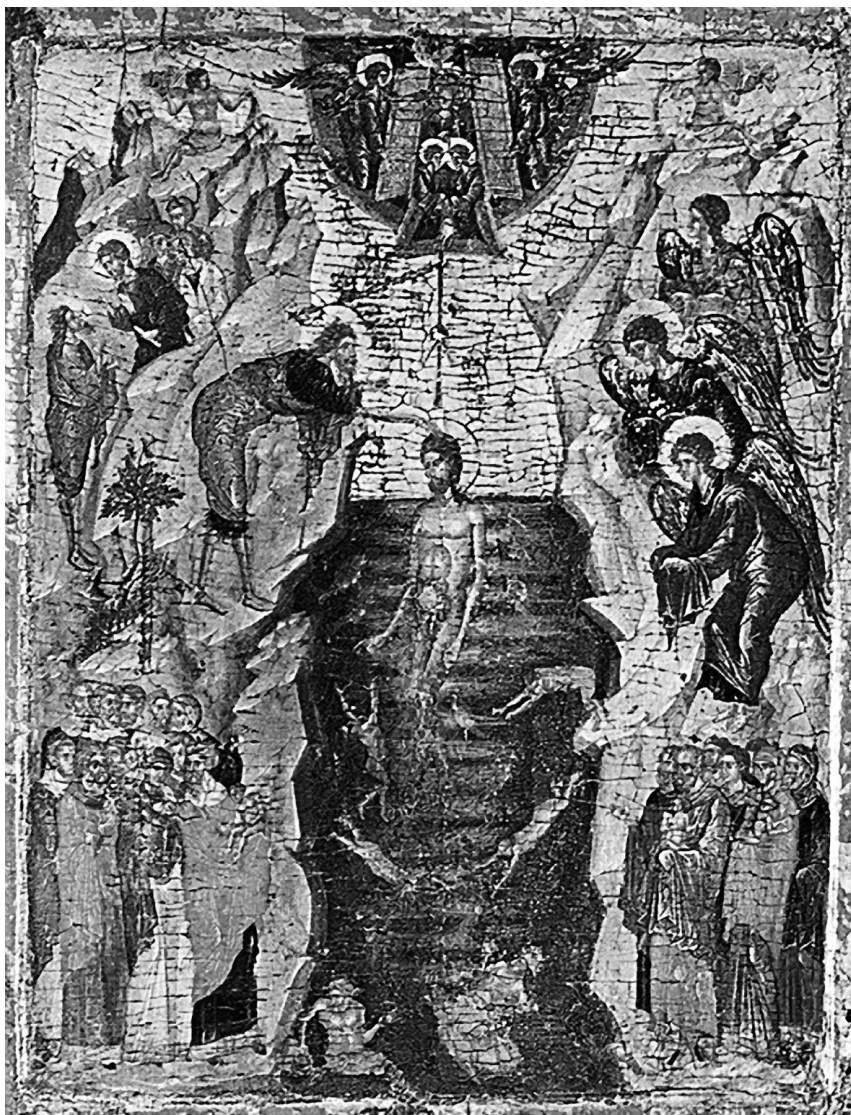

Слика 3: Крштење Христово, фреска у Цркви Христа Спаса у Нередици, Новгород, 1199. г.

ницима, укључујући и знамените мозаике главног храма манастира Дафни код Атине (друга половина XI века), књижевне минијатуре и иконе изображавају благослов деснице Свевишњег, означавајући *iesīi речи*, глас са небеса. Мозаик се налази у једној од тромпи на којој почива купола храма. Како тромпе имају криволинијску „конкавну“ површину, светло пада на мозаик, прелама се тако да је посебан сјај додељен централном делу сцене. Самим тим се наглашава моме-нат Богојављења, Теофаније.

Изображења Крштења на мозаицима Палатинске капеле у Палерму и Цркви Св. Луке у Фокиди (XII век) слична су са Богојављењем у Дафнима. По-

ред тога што се у њима користе концизне иконографске схеме, у византијској и староруској уметности је распрострањеније представљање са више детаља. Тако су на фресци Цркве Христа Спаситеља у Нередици (Новгород, 1199. г.) на обали Јордана представљени разодевени људи, који чекају свој ред да се крсте. Један од њих скида одећу, а други су изображени како пливају по води. Обратимо и пажњу и на то што фигура Спаситеља није обнажена, као у другим споменицима, већ је препојасана. У руци Св. Јована Претече налази се свитак – символ његове проповеди о Христу упућене народу. На води, лево од Исуса, исписано је изображење крста

Слика 4: Крштење Христово, икона, средина XIV века (чува се у Народном музеју у Београду)

као знак освећења свих вода на свету. Исто изображење крста на води, црвеном бојом, присутно је на икони Крштења из XIII века, похрањеној у манастиру Св. Катарине на Синају.

У Народном музеју Србије (у Београду) налази се икона из XIV века, која обилује већом количином детаља. Мнобројни Јудеји, који присуствују крштењу Господа, представљени

су на обе обале реке; међу њима се виде старци, младићи, жене које на рукама држе младенце. У горњем делу иконе изображене су две мале обнажене фигуре, како седе на врховима брда и изливају воду из сасуда. То су персонификације легендарних извора Јора и Дана, које при сливању образују Јордан, о чему се говорило у древним предањима – код Јосифа Флавија и блаженог Јеронима. Поред тога, крај ногу Јована Претече је изображена секира, напомињући о мученичком скончању пророка, а слева – сцена његове проповеди. Главна иконографска особеност слике пројављује изображење отворених небеских двери, како о томе говори Јеванђеље (Мт. 3, 16), с анђелима и Христом Емануилом на небу.

Спајање токова Јора и Дана на древној псковској икони (прва половина–средина XIV века, замак Ермитаж) показује како они образују линију камените обале изнад главе Христа. Његова фигура је садржана у води у клисури, и подсећа, у складу са запажањима Л. И. Литшица, на безданост ада, што симболизује очишћење од греха и обновљену крсном жртвом плот Адама.² У складу са текстом Посланице Апостола Павла Римљанима:

² Л. И. Лифшиц, *Очерки истории живописи Древнего Пскова*, Москва 2004, стр. 318–319.

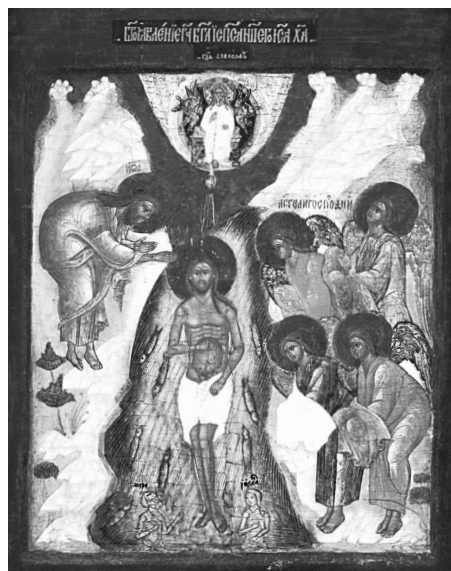

Слика 5: Крштење Христово, икона, средина XIV века, Псков (Ермитаж, Санкт Петербург)

Или не знајте да сви који се крстишмо у Исуса, у смрти Његовој крстишмо се? Тако се са Њим поћредбосмо крштењем у смрти да као што уста Христос из мртвих славом очином, тако и ми у новом животу да ходимо (Рим. 6, 3–4), Л. И. Литшиц примећује да изображења Крштења уметници на различите начине спроводе, напомињући о погребњу Спаситеља и Његовом Силаску у ад. Дакле, на погребње асоцира изображење Христа, погруженог у воду преко главе, а на Силазак у ад – изображење Спаситеља који при крштењу стоји на дну, тако да подсећа на то како је на фресци у Грачаници (1321. г.) приказано да је савладао врата ада.

Највише пажње у свим сликама Богојављења привлаче фигуре Спаситеља и Св. Јована Претече, који полаже десницу на главу Христову. Овај гест преселио се у уметност из обредне црквене праксе. У химнографији празника, као и на иконама, фокусира се тема Господњег примања Крштења од Његовог слуге: *како положи слуша руку на Владику* – поје се у тропару на водоосвећење. Положај Христов бива различит. У раним споменицима Његова фигура често се појављује строго фронтално, а касније постају најпопуларнија изображења у лаким окретима и покретима, као да Христос чини корак. То је директно повезано са јеванђелским текстом, који каже да, пошто се крстио, Исус *изађе одмах из воде* (Мт. 3, 16). Тако је приказано Крштење на Васиљевским вратима (сада – у Тројицком сабору, XIV век), иконама – „таблетама“ из Сергејевско-посадовског музеја-ризнице и Софијског сабора (XV век). Практично на свим иконама Богојављења Спаситељ благосиља десном руком.

У руским ликовним споменицима XVI–XVII века, и поред забране црквених сабора да се изображава Бог Отац, на Богојављењу у сегменту неба често присуствује фигура Саваота. Тако, на икони с почетка XVII века мајстора Михајла, Саваот је у белој одећи изображен седећи на престолу, окружен са шестокрилим

Слика 6: Крштење Христово, икона, мајстор Михаил, почетак XVII века (Државни руски музеј, Санкт Петербург)

серафимима. Из Његових уста исходи зрак, који је изображен у виду голуба – Светога Духа. У позном иконопису XVIII–XIX века Бог Отац се често изображава седећи на облаку са свитком у рукама. То је свитак са текстом: *Ово је Син Мој возљубљени* – и обавља исту функцију, као што је у древним споменицима имао символ руке на небу.

Изворник: Свейлана Лийашова, „Заметки по иконографии Крещения Господня в византийском и древнерусском искусстве“, <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/415.htm>.

Превод са руској:
Никола Појовић